दशमः पाठः

शिक्षानुशासनम् ।

पाठप्रवेशः

'सत्यमेव जयते', 'अहं ब्रह्मास्मि', 'तत्त्वमसि' इत्यादीनि सूक्तानि भवन्तः पूर्वं श्रुतवन्तः किल ? एतानि सूक्तानि अस्मत्संस्कृतेः दिशासूचकानि भवन्ति । वाक्यानीमानि उपनिषत्सु वर्तन्ते । विविधानां संस्थानां ध्येयवाक्यत्वेन स्वीकृतानि इमानि । प्रसिद्धाः काश्चन अन्याः सूक्तीः परिचिनुमः ।

आमुखम्

संस्कृतसाहित्यं वैदिकं लौकिकं चेति द्विविधं भवति । लौकिकसाहित्ये महाकाव्यनाटकादीनि प्रसिद्धानि भवन्ति । वैदिकसाहित्ये वेदाः वेदाङ्गानि उपनिषदः च प्रसिद्धानि। महाकाव्येभ्यः स्वीकृतानि कानिचन सुभाषितानि पूर्वस्मिन् पाठे पठितवन्तः। इदानीं वेदानाम् अन्तः इत्यर्थे वेदान्त इति प्रसिद्धाम् उपनिषदं परिचिनुमः । ईशम्, केनम्, कठम्, प्रश्नम्, मुण्डकम्, माण्डूक्यम्, तैत्तिरीयम्, ऐतरेयम्, छान्दोग्यम्, बृहदारण्यकम् च प्रसिद्धाः दशोपनिषदः। पूर्विकाणाम् ऋषिवर्याणां दर्शनान्येव उपनिषत्सु प्रतिपादितो विषयः। तैत्तिरीयोपनिषदः शिक्षावल्लीतः कश्चन अंशः पाठभागत्वेन स्वीकृतः।

गुरुकुले वसन् शिष्यः विद्याभ्यासं परिसमाप्य गुरुदक्षिणां दातुकामः आचार्यमुपगम्य अवदत्।

शिष्यः - भोः आचार्य! अभिवादये। ममाध्ययनं समाप्तम् इति भवता उक्तम्। अतः गृहं गन्तुकामोऽहं भवते दक्षिणां प्रदातुमिच्छामि।

आचार्यः - वत्स! दीर्घायुर्भव। भवादृशानां शिष्याणां स्नेहः एव अस्मादृशानाम् आचार्याणां दक्षिणा।

शिष्यः - एवं चेत् मया किं करणीयम् इति उपदिशतु।

आचार्यः - शिष्य ! त्वं सर्वदा **सत्यं वद। धर्मं चर।** त्वया **स्वाध्यायान्न प्रमदितव्यम्। धर्मान्न प्रमदितव्यम्।**

शिष्यः - अस्तु अहं मातापितरौ द्रष्टुं त्वरयामि।

आचार्यः	-	भवतु वत्स ! त्वं **मातृदेवो भव। पितृदेवो भव।** अपि च **आचार्यदेवो भव। अतिथिदेवो भव।**
शिष्यः	-	बाढम् । अहमाचार्यं यथातथमनुतिष्ठामि ।
आचार्यः	-	मैवम् । **यान्यस्माकं सुचरितानि तानि त्वयोपास्यानि । यान्यनवद्यानि कर्माणि तानि सेवितव्यानि नो इतराणि ।**
शिष्यः	-	मया आर्जितानि सर्वाणि इतरेभ्यः दातुमिच्छामि ।
आचार्यः	-	वत्स! यत् ददासि तत् **श्रद्धया देयम् । अश्रद्धयाऽदेयम् । श्रिया देयम् । ह्रिया देयम् । भिया देयम् । संविदा देयम् ।**
शिष्यः	-	अस्तु । इतःपरं विचिकित्सा भविष्यति चेत् कथं परिहार्यम् ?
आचार्यः	-	संशयश्चेत् निस्वार्थिनं शमधनयुक्तम् आचार्यमुपगम्य संशयनिवृत्तिं कुरु । **एष आदेशः। एष उपदेशः। एतदनुशासनम् ।** शुभास्ते सन्तु पन्थानः।।

पदच्छेदः

दीर्घायुर्भव	-	दीर्घायुः + भव ।
धर्मान्न	-	धर्मात् + न ।
त्वयोपास्यानि	-	त्वया+ उपास्यानि ।
यान्यस्माकं	-	यानि + अस्माकम् ।
यान्यनवद्यानि	-	यानि+ अनवद्यानि ।
वाक्यानीमानि	-	वाक्यानि + इमानि।
गन्तुकामोऽहम्	-	गन्तुकामः + अहम् ।
संशयश्चेत्	-	संशयः + चेत् ।
शुभास्ते	-	शुभाः + ते ।
ममाध्ययनम्	-	मम + अध्ययनम् ।
अश्रद्धयाऽदेयम्	-	अश्रद्धया + अदेयम् ।

विग्रहः

आचार्यः	-	आचारं ग्राहयति इति आचार्यः ।
मातापितरौ	-	माता च पिता च ।
मातृदेवः	-	माता देवो यस्य सः । (एवं पितृदेवः, आचार्यदेवः, अतिथिदेवः।)
लौकिकम्	-	लोके विदितम् । (लोके भवम्)
वैदिकम्	-	वेदे विदितम् । (वेदे भवम्)
निस्स्वार्थम्	-	स्वस्मै अर्थं स्वार्थम्, निर्गतं स्वार्थं यस्मात् सः निस्स्वार्थः तम् ।

पठनप्रवर्तनानि

पाठभागस्थम् आचार्यशिष्ययोः संभाषणं भावानुसारम् अवतारयतु ।

श्रद्धेयाः अंशाः

प्रश्नवाचकशब्दानां प्रयोगः ।

अवतरणशैली ।

भावानुसारम् अवतारणम् ।

उदाहरणानुसारं क्रियापदं परिवर्त्य लिखतु ।

उदा – <u>**भवान्**</u> सत्यं वदतु ।

<u>**त्वं**</u> सत्यं वद ।

क) भवान् धर्मं चरतु ।

ख) भवान् आयुष्मान् भवतु ।

ग) भवान् सम्यक् पठतु

श्रद्धेयौ अंशौ

उचितक्रियापदस्य स्वीकरणम् ।

वाक्यशुद्धिः।

विविधानां संस्थानां तेषां ध्येयवाक्यानां च पट्टिकां करोतु।

ध्येवाक्यम्		**संस्था**
योगक्षेमं वहाम्यहम्	-	एल्. ऐ. सि ।
....	-	.... ।
....	-	.... ।
....	-	.... ।
....	-	.... ।

श्रद्धेयौ अंशौ

चयनसामर्थ्यम्।

पट्टिकाकरणम्।

सूचनानुसारं लघूपन्यासं लिखतु।

सूचना – वैदिकसाहित्यं – वेद-वेदाङ्गानि- उपनिषदः- संस्कृतेः सूचकानि- ध्येयवाक्यानि।

श्रद्धेयाः अंशाः

सर्वेषां सूचकानां स्वीकारः।

भाषाशुद्धिः।

उपन्यासघटना।

वेदाः- वेदाङ्गानि – उपनिषदः पट्टिकारूपेण लिखतु।

ऋक्, प्रश्नम्, साम, शिक्षा, कल्पम्, कठम्, व्याकरणम्, बृहदारण्यकम्
निरुक्तम्, ज्योतिषम्, ईशम्, अथर्वः, केनम्, मुण्डकम्, माण्डूक्यम्,
यजुः, तैत्तिरीयम्, छन्दः, ऐतरेयम्, छान्दोग्यम्।

वेदाः	वेदाङ्गानि	उपनिषदः

श्रद्धेयः अंशः

पट्टिकाकरणसामर्थ्यम्।

अधिकविस्तरः

मातृदेवो भव, पितृदेवो भव, आचार्यदेवो भव, अतिथिदेवो भव। - माता, पिता, आचार्यः,अतिथिश्च एते देवतावदुपास्याः इत्यर्थः।

यान्यस्माकं सुचरितानि तानि त्वयोपास्यानि - अस्माकम् आचार्याणां शोभनचरितानि आम्नायाद्यविरुद्धानि यानि कर्मणि तानि एव त्वया नियमेन कर्तव्यानि-इत्याशयः।

यान्यनवद्यानि कर्माणि तानि सेवितव्यानि नो इतराणि।- अनिन्दितानि शिष्टाचारलक्षणानि कर्माणि कर्तव्यानि अवद्यानि इतराणि न कर्तव्यानि।

श्रद्धया देयम्। अश्रद्धयाऽदेयम्। श्रिया देयम्। ह्रिया देयम्। भिया देयम्। संविदा देयम्। - यत् किञ्चित् दातव्यं तत् श्रद्धया दातव्यम्, अश्रद्धया न दातव्यम्। श्रिया- विभूत्या दातव्यम् - अधिकं दातुं नास्तीत्यतः लज्जया देयम्। न्यूनं जातं वा इति भीत्या देयम्। संविदा देयम्- मैत्र्यादिकार्येण सम्भाषया देयम्।

कर्तरि - कर्मणि प्रयोगौ

मया किं करणीयम्। - कर्तरि।

अहं किं करवाणी। - कर्मणि।

शब्दकोशः।

संस्कृतम्	संस्कृतम्	कैरली	कन्नडा	आङ्गलम्
अवद्यम्	दोषयुक्तम्	ദോഷത്തോട് കൂടിയത്	ದೋಷವಿರುವ	Infallible
आलस्यम्	तन्द्रा	മടി	ಉದಾಸೀನ	Laziness
तपः	तीव्रयत्नः	കഠിനപ്രയത്നം	ಕಠಿಣ ಯತ್ನ	Intense effort
तिक्तरसः	रसविशेषः	കയ്പ് രസം	ಕಹಿರಸ	Bitter
तृष्णा	अभिलाषः	ആഗ്രഹം	ಆಸೆ	Desire
दुकूलम्	कौशेयम्	പട്ടുവസ്ത്രം	ರೇಷ್ಮೆ ಉಡುಗೆ	Silk
निस्सारम्	साररहितम्	കഴമ്പില്ലാത്ത	ರಸವಿಲ್ಲದ	Trivial
परः	अन्यः	മറ്റൊരാൾ	ಇನ್ನೊಬ್ಬ	Another
पिपीलकः	पीलकः	ഉറുമ്പ്	ಇರುವೆ	Ant
पुराणम्	प्राचीनम्	പഴയത്	ಹಳೆಯದು	Old
मूढः	अज्ञः	അറിവില്ലാത്തവൻ	ಮೂರ್ಖ	The fool
लुब्धः	अभिलाषयुक्तः	കൊതിയുള്ളവൻ	ಅತಿಯಾಸೆ ಇರುವವನು	Greedy
वल्कलः	वृक्षत्वक्	മരവുരി	ಮರದ ತೊಗಟೆ	Tree bark
विचिकित्सा	सन्देहः	സംശയം	ಸಂದೇಹ	Doubt
विमुखः	विरतः	പിന്തിരിഞ്ഞവൻ	ವಿಮುಖ	Averse
वैनतेयः	गरुडः	ഗരുഡൻ	ಗರುಡ	The Garuda
शमः	विकारराहित्यम्	നിർവ്വികാരത	ವಿಕಾರವಿಲ್ಲದ ಅವಸ್ಥೆ	Insensitivity
संवित्	सम्भाषा	സംഭാഷണം	ಸಂಭಾಷಣೆ	Conversation
सन्तः	सज्जनाः	സജ്ജനങ്ങൾ	ಸಜ್ಜನರು	Gentlemen
समीक्ष्य	सन्दृश्य	കണ്ടിട്ട്	ನೋಡಿ	Having seen
सहसा	झटिति	പെട്ടെന്ന്	ಬೇಗನೆ	Suddenly
ह्री	लज्जा	ലജ്ജ	ಲಜ್ಜೆ	Shame

किमधिगतम्

पठनप्रवर्तनानि	स्वांशीकृतम्	भागिकतया स्वांशीकृतम्	प्रगतये प्रयत्नः विधेयः
श्लोकं सतालम् आलपति।			
श्लोकस्य अन्वयम्, आशयं च लिखति।			
आस्वादनटिप्पणीं रचयति।			
सुभाषितसम्पुटं निर्माति।			
सन्दर्भानुसारं सम्भाषणां रचयति।			
वाक्यं मध्यमपुरुषरूपे लिखति।			
ध्येयवाक्यानां पट्टिकां लिखति।			
लघूपन्यासं लिखति।			
वेदवेदाङ्गोपनिषदां पट्टिकां लिखति।			